

İCTİMAİ ELMLƏR

Nazilə Səfərova
Azərbaycan Dillər Universiteti

CƏMIYYƏTİN SOSIAL STRUKTURUNDA AİLƏNİN KONFLİKTOLOJİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: *ailə, valideyn, ər-arvad, uşaq, tələbat, ziddiyyət, konflikt, kompromis, rəqəbat, fəaliyyət*

Keywords: *family, parents, husband and wife, child, a need, contradiction, conflict, compromise, competition, activity*

Ключевые слова: *семья, родители, муж и жена, дитя, потребность, противоречие, конфликт, компромисс, конкуренция, деятельность*

Real təbii-tarixi proses kimi cəmiyyətin təşəkkülü onun sistemaltılarının və elementlərinin mövcudluğundan asılıdır. Cəmiyyətin əsas elementlərindən biri onun sosial strukturudur. Belə ki, hər bir cəmiyyət tərkib hissəsi ailə, sosial qruplar, siniflər, ictimai təbəqələr, sosial-siyasi birliklər, millətlər, xalqlar, milli qurumlar və əhalinin digər qruplarından ibarət olan sosial struktura malikdir. Onlar arasında sosial-siyasi, sosial-iqtisadi, sosial-demoqrafik, sosial-etnik və ya mənəvi əlaqə və münasibətlər mövcuddur. Bu əlaqə və münasibətlərin bütün formalarında baş verən dəyişiklik və inkişafın mütləqliyi bir-birini istisna edən əksliklərin mübarizəsilə nəticələnən konfliktləri daimi olaraq şərtləndirir.

Demək olar ki, sosial həyatın hüceyrəsi olan ailədən tutmuş, ən iri sosial strukturlara – ictimai – iqtisadi formasiyalara – sivilizasiyalara qədər institutlaşmış bütün hadisə və proseslər hökmən özünün inkişafında eyniyyətdən tutmuş konfliktə qədər bütün mərhələlərdən keçirlər. Konflikt – qarşılıqlı təsir subyektlərinin əks məqsəd, mövqe və baxışlarının toqquşmasıdır. Konfliktin subyektləri fərdlər, kiçik və böyük qruplar (ailə, sinif, etnik qruplar, millət və s.), təşkilatlar ola bilər. Konfliktdəki mövqelərinə görə qruplar üç növə ayrılır:

1. İlkin qruplar – obyektiv və ya subyektiv uyuşmaz məqsədlərə çatmağa dair qarşılıqlı təsir halında olan münafişənin bilavasitə iştirakçıları;

2. Konfliktin şiddətlənməsinə öz maddi imkanları ilə kömək edən, lakin onun gedişinə qarışmamağa çalışan ikinci qruplar;

3. Münafişənin həllinə maraqlı olan üçüncü qüvvələr[2].

Bu subyektlər arasında münasibətlər aşağıdakı tiplərdə olur:

a) hər hansı ümumi maraq və məqsəd güdməyən tərəflər;

b) aralarında qarşılıqlı olmasına baxmayaraq, hansısa ümumi bir maraq birləşdirən tərəflər. Tərəflərin iştirak etdiyi konfliktlər kompromis və toqquşma ilə nəticələnə bilər. Bu tiplər sosial münaqişələrin yekun formalarını göstərməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Cəmiyyətdəki mövcud sahələrə müvafiq olaraq konfliktləri sosial-iqtisadi, siyasi və mənəvi münaqişələr kimi təsnif etməyi məqsəduyğun hesab edirik. Belə hadisə və proseslərdən cəmiyyətdə daha çox təsadüf ediləni sosial konfliktlərin bir növü kimi ailəvi münaqişələrdir. Ailə ər – arvadlıq – valideynlik – qohumluq əlaqələri ilə bağlanan və bununla da əhalinin təkrar istehsalını və ailə nəslini davam etdirən, həmçinin də uşaqların tərbiyəsini həyata keçirən adamların vahid ümumailə fəaliyyətinə əsaslanan birliyi. Cəmiyyətdə tarixən ailənin aşağıdakı növləri mövcud olmuşdur: monoqamiya, poli qamiya, poliginiya, ekzoqom, endeqom və s. Bunların mahiyyətini qısaca izah edək.

Monoqam – ər-arvadlıq – bu, bir kişi ilə bir qadının fərdi ailəsi deməkdir. Bu gün dünyada ən geniş yayılmış ailə növüdür. Poli qamiya – bir kişinin bir neçə qadınla nigahı deməkdir. Poli qamiyanın iki növü vardır: poliginiya – bir kişinin bir neçə qadınla nigahı; poliandriya – bir qadının bir neçə kişi ilə nigahı.

Ekzoqam – ər-arvadlıq yalnız müəyyən qohum – ailə qruplarından, fratridən kənarında mümkündür. Endoqam – ər-arvadlıq isə əksinə yalnız müəyyən fratrinin daxilində mümkündür.

Göstərilən ailə növlərinin iki tipi vardır: nuklear və genişlənmiş. Müasir urbanizasiyalaşmış aqlomerasiyada (yəni toplaşma) çox yayılan nuklear ailələrdir. Belə ailələr valideyn və onların uşaqlarından, iki nəsildən ibarətdir. Genişlənmiş ailə vahid ev təsərrüfatına malik olan iki və daha artıq nuklear ailələrin birləşməsidir. Yəni, üç və daha çox nəsildən – dədə-babalardan, valideynlərdən və uşaqlardan (nəvələrdən) ibarətdir. Poli qam nigaha əsaslanan nuklear ailədə iki və daha artıq arvadın-ananın (poli qamiya) və ya ərin – atanın (poliandriya) olmasını vürğuləməq lazımdır. Nuklear ailə ilə genişlənmiş ailə arasında sıx əlaqə vardır. Üç və ya yalnız üç ailə daxilli mövqedən ibarət nuklear ailənin (ə-ata, arvad-ana, uşaqlar-oğullar və qardaşlar, qızlar və bacılar) adətən iki tipi olur: reproduktiv və oriyentasiyalı ailə. Reproaktiv ailə valideynlərdən və həddi-buluğa çatmamış uşaqlardan ibarətdir. Oriyentasiyalı ailə isə reproduktiv ailəsi olan böyük uşaqların çıxıb getdiyi valideyn ailəsidir. Ailə hakimiyyət strukturuna görə patriarxat və ya kişi avtaritarlığı və matriarxat, eləcə də eqalitar ailələrə bölünür. Patriarxat ailədə ata ailə başçısıdır. Matriarxat ailədə isə ana ən yüksək avtoritetə və təsirə malikdir. Dəqiq ifadə olunan ailə başçısının olmadığı və hakimiyyətin şəraitdən asılı olaraq ata və ana arasında bölündüyü ailələr eqalitar ailə (eqalitar dedikdə ər və arvadın rolları qarşılıqlı dəyişməklə, bərabər nüfuza malik olmaları başa düşülür) adlanır.

Bu cür hakimiyyət strukturlu ailələr ər və arvadın və ya onların valideynlərinin sosial vəziyyətinə görə homogen və getoregen ola bilər. Homogen ailədə ər və arvad müxtəlif sosial qruplardan, kastalardan, siniflərdən çıxmış olur. Ailə və

nigahı sosial və demoqrafik əlamətləri üzrə daha geniş səciyyələndirmək üçün milliyyəti, peşəsi, təhsili və s. həmcins olan müxtəlif homoqam və sosial indikatorları üzrə fərqlənən geteroqam ailələrə ayrılırlar.

Bütün deyilənlərdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, ailə mürəkkəb bir sosial struktur komponenti kimi müntəzəm olaraq formalaşır. Yəni ailə sinif, millət və dövlətdən əvvəl ibtidai icma quruluşu dövründə yaranmışdır. Onun yaranmasına bütün sosial-iqtisadi və mədəni proseslər, gündəlik həyat tərz, ətraf mühitin faktorları təsir göstərir. Cəmiyyətin təcridən inkişaf etməsi və dəyərlərin yeniləşməsi, orada baş verən müxtəlif xarakterli hadisə və proseslər ailənin sonrakı təkamülünə səbəb olmuşdur. Əlbəttə, bu təkamül birmənalı olmamışdır. Ailənin həm müasir modelinin yaranmasına, həm də dağılmasına şərait yaratmışdır. Bunlar ailənin strukturuna, ailə üzvlərinin qarşılıqlı münasibətlərinə, ailənin davamlılığına və ya əksinə dağılmasına birbaşa təsir göstərir. Çünki ailə qədər ictimai həyatın dəyişikliklərinə, inkişaf və çətinliklərinə həssas olan başqa bir sosial institut yoxdur. Belə ki, insanların sosial birliyi kimi ailədə onun bütün üzvlərinin maddi və mənəvi maraqları təmin edilməlidir. Lakin ailənin bu və ya digər problemləri onun üzvlərinin təminatını çətinləşdirir. Ailə problemləri isə aşağıdakı ziddiyyətlərdən meydana gəlir: cəmiyyətin təlabatı ilə ailənin strukturu, cəmiyyətin təlabatı ilə ümumailə fəaliyyəti, cəmiyyətin təlabatı ilə ailənin sosial tərkibi və mentaliteti; cəmiyyətin təlabatı ilə ailənin təlabatı arasındakı uyğunsuzluq. Bu ziddiyyətlər ailə konfliktlərinə şərait yaradan aşağıdakı səbəblərin əsasını təşkil edir: ər-arvadın davranış tərzindəki müxtəliflik, ər-arvadın hər birinin ayrılıqda şəxsi təlabatları, mənzil-məişət şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün ailənin maliyyə xərclərindəki çatışmazlıqlar, ailə üzvlərindən birinin və ya hər ikisinin işsizliyi, uşaqların təhsil göstəriciləri, düşünyə qrup, müstəqillik cəhdləri, onlara fərqli münasibət, qohumların ailə daxili problemlərə müdaxiləsi, nəhayət ər və arvadın sosial vəziyyət və mentalitetinin müxtəlifliyi və s [2].

Göstərilən səbəblərdən baş verən ailəvi konfliktlərin subyektlərinə ər-arvad, valideynlərlə-uşaqlar, valideynlərlə-qohumlar, valideynlərlə -ictimai təşkilatlar və s. aiddir. Bu subyektlər arasındakı konfliktlər iki tipdə ola bilər: kompromis və rəqabət.

Ailədə kompromis tipli münaqişələrə müntəzəm olaraq təsadüf edilir. Belə ki, ər-arvadın maraqlarının toqquşduğu problemlər həmişə mövcuddur. Həmin problemlər ailədə tez-tez mənfi emosional vəziyyət yaradır. Ancaq ər-arvadın bir-birinə güzəştə getməsi nəticəsində onların nigahı saxlanılır və konflikt aradan qaldırılır. Lakin rəqabət tipli konfliktlər isə kompromisin əksidir. Yəni ailənin fəaliyyəti ilə əlaqədar ər-arvad arasındakı maraq və təlabatlar kəskin xarakter daşıyır. Onlar bir-birinə münasibətdə heç bir kompromisə getməyərək barışmaz və hətta düşmənçilik mövqeyi tuturlar. Belə konfliktlər ailə ittifaqının dağılması ilə yekunlaşır.

İstər kompromis, istərsə də rəqabət tipli ailəvi konfliktlərin təsnifatına yalnız ər-arvadarası deyil, valideynlərlə-uşaqlararası, valideynlərlə-inzibati təşkilatlararası, qohumlararası konfliktləri də aid etmək olar.

Gündəlik həyatımızda ailəvi konfliktlərin daha geniş yayılmış digər növü valideynlərlə-uşaqlararası münaqişələrdir. Valideynlərlə-uşaqlararası mübahisə və konfliktlər təhsil və müstəqillik, yəni öz dərrakəsinə görə hərəkət etmək səbəblərindən baş verir. Bu və ya digər növ ailəvi münaqişələr iki formada: gizli və açıq baş verir. Gizli münaqişə narazılığı bildirən sükut, münasibətlərdə nəzərə çarpan soyuqluq, ailə həyatının hansısa sferasında qarşılıqlı fəaliyyətin boykotu, yəni birgə iştirakdan boyun qaçırma, kəskin jest (yəni əl-qol hərəkəti) və ya baxış və s. kimi əlamətlərlə səciyyələnilir. Açıq münaqişə isə qarşılıqlı təhqir, etiraz əlaməti olan hərəkət (qapını çırpma, qabları sındırmaq, stolu yumruqla döymək), fiziki hərəkətlərlə təhqir etmə və s. kimi əlamətlərlə xarakterizə olunur[3].

Bu kimi konfliktlər ailənin cəmiyyət qarşısındakı aşağıdakı dörd əsas sosial funksiyasının: 1) əhalinin təkrar istehsalı və onunla bağlı olan ailə fəaliyyəti; 2) mülkiyyət yığıcı, dövlətlə iqtisadi və hüquqi münasibətlərdə nümayəndəlik; 3) rekreativ (yəni qarşılıqlı kömək, sağlamlığın qorunması, istirahətin təşkili); 4) kommunikativ və tənzimləyici (ailədə ilkin sosial nəzarət, nüfuz və hakimiyyətin reallaşması) icrasını pozur. Beləliklə də, gənc nəslin tərbiyəsində, cəmiyyətin sosial-iqtisadi, eləcə də demoqrafik inkişafında ailənin oynadığı zəruri rol zəifləmiş olur. Bu baxımdan demokratikləşən cəmiyyət ailənin eqlitarlaşmasına – kobud avtoritar strukturdan (arvadın ərə, uşaqların valideynlərdən asılılığına əsaslanan) mənəvi dəyər və insan hüquqlarına istinad edən müasir quruluşlu ailənin qurulmasına şərait yaratmalıdır. Çünki cəmiyyət fəaliyyətinin ilkin şərtini məhz ailə təşkil edir.

Ədəbiyyat:

1. Əliyev Q., Dayızadə H. Konfliktologiyaya giriş Bakı: Təbib, 1998
2. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. М.: Мысль, 1989, 173 с.
3. Ликсон Ч. Конфликт. М., СПб: Питер паблишинг, 1997, 160 с.
4. Анцупов А.Р., Шипилов А.И. Конфликтология. М.: ЮНИТИ, 1999, 551 с.
5. Замедлина Е.А. Конфликтология. М.: РИОР, 2005, 140 с.
6. Под ред. А.Р.Кибанова. Конфликтология. М.: ИНФРА, 2006, 302 с.
7. Волков Б.С. Конфликтология. М.: Фонд «Мир», 2007, 400 с.

Summary

The Problems of Family Conflicts in the Social Structure of the Society

The social structure of society (social groups, classes, public layers, social – political gatherings, populations, nations, national organizations) and different characteristic of connection and relationships among them are noted in article. The permanency of conflict is shown as the result of change in all forms of the attitudes of text. The concept of conflict, its subjects, types and classification is explained.

The main purpose of article, analyzing of family is given as the essential part of social structure of society. The conflicts among family members, their reasons, classification and types are given. The effect of conflicts in family to the role of family in the society was analysed. To this extent, the essentiality of creating a condition for setting modern family of democratic society is noted.

Резюме

Проблемы семейных конфликтов в социальной структуре общества

В статье отмечается различный характер связей и отношений в социальной структуре общества (социальные группы, классы, общественные слои, социально – политические объединения, нации, народы, национальные группы и.д.). Исследуются изменения во всех формах этих отношений, которые являются результатом постоянности конфликтов. Объясняется понятие конфликт, его субъекты, типы и классификация.

Главной целью статьи является анализ семьи как важной составляющей части социальной структуры общества. Рассматриваются семейные конфликты, их причины, классификация и виды. Анализируется роль семейных конфликтов в семье, в обществе. С этой целью отмечается необходимость построения демократического общества, которое даёт возможность формирования современной семьи.

Rəyçi: dos. Ə.M. Abdiyeva